

ZAKAJ SE NISEM OŽENIL

Morda samo zato, ker nisem
 zažgal nobene reke.
 Nobeni ženski
 nisem pisal dvakrat.
 Drugi so govorili
 o izbruhih sonca,
 o eksploziji zvezd.
 Meni pa se je zdelo
 kot pljuskanje dežja
 ob motno steklo.
 Zmeraj je bilo drugače,
 kot sem načrtoval.
 In duša se mi je malo splašila.
 Tudi prilizovati se nisem znal
 s tistimi slinastimi obljubami,
 ki jih potem nikoli ne uresničimo.
 In z imeni polnih dobrikanja,
 izposojenimi v cvetličnih gredicah
 ali v živalskem vrtu.
 Ženskam pa je ravno to všeč.
 Čeprav se kasneje pritožujejo.

Andrej
Loos

Dežela kraljice od Sabe

Prišel sem Ti iz Sabe z natančnim poročilom – naznanja nenavaden sel kralju Salomonu. Sel je ptič, vdab, sijajen, zvedav Salomonov podanik, ki se je ločil od svoje vojaške pošte in v zaupnem preletu pristal v Sabi, kjer je našel cvetoče kraljestvo in, v posebno draž, žensko za vladarico.

Čim je kraljica od Sabe zvedela za Salomonovo državno vabilo, ga je šla obiskat, da ga z zavitimi vprašanji preskusi. Z velikim spremstvom je

odpotovala v Jeruzalem, v velblodji karavani, otovorjeni z zlatom, dragimi kamni, dišavami, začimbami in slastnim kolonialnim blagom, 2,437.000 kameljih korakov, 65 dni hoda, prišla je s konca sveta in mu podarila 120

talentov zlata ter ogromen tovor delikates, da bi se učila od Salomonove modrosti, poroča 1. knjiga kraljev.

Iz njune konsekvativne ljubavne združitve trefilo se curi dete, Menelik, začetnik cesarske dinastije, ki ga je oče Salomon, gord znane kombinacije lepote in modreca, receptuiral velikanski Abesiniji.

Ta krasna in slikovita zgodba odtlej fascinira ljudstva vzhoda in zahoda, judovsko tradicijo, krščanski srednji vek, Abesinijo in vse muslimanske dežele. Navdihnila je graditelje gotskih stolnic, pa miniaturiste iz romantike. Holbeina, Veroneseja, Hieronima Boscha, Ghibertija, Piera della Francesca, bavarsko barokno rodovino Asamov. Perzijskim, arabskim, turškim in indijskim umetnikom, impresioniranim od zgodbe o kraljici iz Sabe, dolgujemo obojne, očarljive in dragocene, mojstrovine islamske umetnosti.

Zgodba politično kaže tudi na daljnosežno poslovnost Dežele juga (jug po semitsko jemen), saj dejansko govori o visoko razvitem eksportu Arabije Felix. Uspešnost davnega Jemna pa ni na slepo ali na kratko zgolj tranzitno-izvozniška. V deželo, v kateri je zraslo nekaj sadežev s trnovega grma, sedem tamarisk in par kozjih češenj, so z visoravni spustili v vzhodno puščavo vodo, zgradili jez Marib in iz 10.000 hektarjev napravili cvetoč vrt. Za razliko od kisle snežno-deževne južnoslovanske formacije, ki jo vsaka suša socialno uniči v poldrugem mesecu, je suhotni Jemen uporabil namakanje za temelj politične moči in srečne gospodarske ter umetniške kulture, ki je trajala 1500 let. Urejeni namakalni sistem srečne Arabije Felix je jel brezhibno funkcionirat leta 2000 pred Kristusom. Sleherni vadi je po monsunu bil podobnejši rajskemu vrtu kot pa izsušenemu rečnemu koritu in sadeži se tudi to jesen objestno smejejo raz veje kutin, mandljevcev in limonovcev.

Jaz prihajam mnogo manj slavno od vode. Pri prvem poskusu so me v Savdski Arabiji stresli iz letala, ker nisem premogel jemenitskega vizuma, a v drugo mi je uspelo spustit se v Sano, prestolnico vase zaprte dežele Severnega Jemna in zdaj, ne preveč prepričljivo, združenega Jemna.

Sana'a, davna Sana'a, neukročeno divja, mesto nenavadne lepote. Med vsemi mesti Jutrovega ni nobenega, ki bi po popolnosti podobe lahko tekmovalo s Sano. Visoko v nebo molijo minareti njenih prekrasnih mošej, čvrsto mestno obzidje nadzirajo vrata in varujejo stolpi. Sana'a premore bujne vrtove in razkošne hiše, ki jih krasijo frizi. Arhitektura Sane je tako osupljiva, ker gledaš prve nebotičnike tega sveta. Dasi prelepi, so videti kot otroški gradovi, ki ne morejo obstati toliko stoletij. A ne motijo se stari gradbeniki! Temelji so čvrsti, iz klesanih bazaltnih plošč, vnanji zidovi iz skladne zveze lehnjaka in apnenca, v barvah od belih prek rumenih do zelenih in rdečkastih. Vrhnja nadstropja so grajena z opeko iz žgane glin, okna, v najvišjem nadstropju na vseh štirih straneh, vabijo sonce skoz barvna stekla v razkošno vitražno igro. V žarečem poševnem soncu je Sana kot bogata tapiserija, ki sega čez rdečkasto-okraste mestne zidove. Pisani loki krog alabastrnih oken, fantastično zrezljane hišne duri, vse kar to izjemno mesto premore, se meri le s pravljicami iz tisoč in ene noči.

Sem me je zvalil častivredni pionir Carsten Neibuhr, ki je bil nad Jemnom očaran in ki je tedaj lahko razpravljal z gostoljubnim in viteškim seiditskim imamom o oblasti in minljivosti. Jaz doživljam, dvesto let pozneje, »svojega« šefa države Alija Abdallaha Salija v pozi trgajoče sirene, čim se pelje po glavni ulici Sane, in pelje se pogosto. S Sadamom Huseinom sta pobratima, ob Kuvajtu je potegnil z njim, združitev z Južnim Jemnom še ni zaživela, kaj le bo z zadnjo skrivnostno deželo na svetu? Savdija ne mara novotarij, bo šlo brez državljanske, recimo praske?

Ni nobenega skupinskega turizma, le kak Anglež se priplazi, jéva v isti krčmi, rad se obleče v krilo po Lawrencu Arabskem, fenomenalni so tile Angleži, kako v pravnem času so našli Adenski zaliv kot ključ v Indijski ocean, kako koristno so osvojili svet, za razliko od primitivnega »dialektičnega« materializma. Med 60. in 80. leti so se namreč topi Rusi lotili novokolonialističnih enterprajzov, garniranih z običajno komunistično hinavščino, in eksemplarično uničili Gano, Gvinejo, Somalijo, Abesinijo, Mozambik, Angolo in Južni Jemen. Severni jim je k sreči ušel, kljub Naserju, ki je vstopil v državljansko vojno tam zato, da prikrije, kako je neuvrščeno bil že uničil Egipt.

Antični zemljepisci so delili Arabijo v tri dele: v sirsko-jordansko Arabijo Petraeo, mezopotamsko Arabijo Deserto, dve sistemsko nadzorovani provinci, prva rimljanska, druga perzijska, in v vsem neznano, skrivnostno streho Arabije (najvišja gora v Jemnu Nabi Shu'ayb je kak kilometer višja od Koraba) Arabijo Felix, odkoder so stare mediteranske civilizacije dobivale kadilo in miro, dišečo smolo za balzamiranje, najdražja artikla minulih časov, a zavolj naklonjenosti bogov nepogrešljiva. In zato so genialne Sabejce vsi smatrali za obljubljeni trgovci s konca sveta, ti pa so vmes za hec odpluli še v Indijo in priveslali začimb, mošusa, ebenovine, svil in dragocenih tkanin, ali pa na precizno izbrana Zanzibar in Madagaskar po eksotični les, ambro, luksuzna ptičja peresa, živalske kože in zlato. Izbor brezpripomben, zaslužki fenomenalni, za ducat let ječe v bivši socialistični Kranjski. Pa nikoli nič škarta! Izvozna carina za konja arabca je bila 70 jemenitskih dinarjev, za sužnja črnca dva dinarja. Uvozne dajatve obvezne za ribe z glavo in za indijske sandale z jermeni; ribe brez glav, sandali brez vezalk in somalske kože duty-free.

Če baš vselej ne korakaš po kamniti ulici niti ne opaziš, da namesto čevljev nikoli zmetenega in tisočletnega prahu odslej nosiš škarpete. Sana'a leži decimeter pod 2300 metrsko goro Tan'am Jabal ar Rayd, pa je v njej vendar subtropsko vroče, da v svoj konak Al Azra, v noro peto nadstropje, splezam le, ko sonce visi na drugi strani tega funduqa Al Azra (funduq = hotelček), kar pa nikoli ne. Dasi je jemenitska kuhinja slastna in dasi je vino tako strogo prepovedano, da se grozdje sme ubrat šele v stanju rozin (če bi sodnik qadhi pravočasno zvedel za moji preciozni zelenki sirskega vina iz Homsa, bi me šeriatsko do vratu zakopal v zemljo in endemični

jemenski plešec, kot poročajo ornitologi, bi mi izključal zasvojene možgane) in dasi imam za sosedo palestinsko restavracijo, kjer ponujajo grozovite omlete, moram h kosilu proti Bab Al Yamanu, starodavnim in kolosalnim mestnim vratom v bazar. Tam začenja razkošje vonjav in okusov, tvegala sem vse, kar sem videl, priporočam, da naročite: shafut, sezamski riž, kuhano sočivje tabikh, kose mesa v gosti juhi maraq in prestižno jemenitsko mesno omako iz semena jastrebine, rastline modrovijoličaste dolgopecljatih socvetij in lihopernatih listov. Kot metuljčasta rutica zraste tudi pri nas, pa nihče ne odkrije, da je taka delikatesa. Snedši govedino sem posegel še na žar po dva miniaturna, mojstrska čevabčiča (moja vdanostna zveza s Turki so čevapčiči), potlej pa v malho po vino iz Homsa, hlineč srkanje qishre, sumljive kave iz kavnih lusk. Pa je kava v Jemnu doma in Mokha naglavna izvozna kavna luka, Allah jim odpusti, da dobre kave ne poznajo več, kot mi jastrebine še ne! Dolgo pred kolumbijsko, brazilsko in kenijsko kavo so prve kavarne v vodilnem Konstantinoplu (1550) in brž zatem (1650) tiste v Londonu, Amsterdamu in na Dunaju točile mokko iz Mokhe, ki je z okupacijo Turkov postala jemenitski izvozni šlager.

Dandanašnji se pije shahi, beri čaj, in se rahlo bebasto žveči kat, opojne liste drevesa qat, ki vsako popoldne omamijo polovico prebivalstva. To pa šteje polenajsti milijon duš, združenih v Republiko Jemen, 8,5 iz Severnega in 2 iz Južnega Jemna, ki se je do lani dičil z inteligentnim marksoidnim vzdevkom ljudske demokratične republike.

Skoz Bab Al Yaman v suke med tisoč trgovnic vseh obrti in veččin štiridesetih cehov s 1400 letno tradicijo, ko so bazar bili odprli, in je bil najnestrpnejši trgovski potnik sam Mohamed, tik preden se mu je posvetilo, da bo Prerok in je še bil delal za obrtnico Khadijo, svojo ženo. V 1400 letih so kljub burni historiji, oddrobljenim glavam imamskim in edini novotariji, namreč da so karjole zamenjali toyotini tovornjački, od štiridesetih zamrli le trije suki, poleg suličarskega žal še suq al qamariya za tista čudovita okrogla alabastrna okna in suq al masarij za oljne svetilke.

Dasi se ne kupcev ne tujev ne tare, je življenje živo in pristno, suk je način življenja, družabnosti, reklame. Čez dan se tam živi, vse kar spada na srednjeveško ulico se tja izpljune, zlije, ali samo vrže v ostale smradove, vonjave, okuse, slastne kebabe, strahovite svetlorjave čaje, qahwa je itak le v luskah, z baklav obzirno pazeč na živalice nežno pahljajo krvoločne muhe proč.

Pa vendar ne smrdi, kot vse kaže, da bi moralo. V zraku lebdijo kat, kadilo, mira, mirta, prijetne nepenetrantne vonjave, suk začimb suq al hawaii je založen za dve naslednji državljanski vojni, toliko je pravkar zmetega popra, koriandra, cimeta, delikatese draguše; dvajset vrst dišav mi je zapisal Mohammed Jamal, edini izvošček v Sani, ki ve za vse. A pohitite! Ženi se s Chawo (= Ewa, po hebrejsko življenje), njegov telefon je Sana'a 250-800, le s hebrejskim vizumom v fermanu ne hodi v Jemen!

In jaz sem njegov edinstveni esej začimb izgubil. Niti za hurud, ki je najzlahtnejša, ne vem, kako ga rabit. Preneumno!

Čuden berač, ki nikoli ni dal razse oblačil, ki so nanj prilepljena in

stara beračica s čisto podobnim si otročkom, pravnučko, v samodejno votivni drži graciozno drži roki narazen. Hočem, da posnetka uspeta! Kajti Madonna z Jezusom ni imela presunljivejšega modela od beračice z detetom v Sani.

Berači niso zopрни, a težko je gledat njihno nejasno kruljavost, nekateri se dobesedno vlečejo po tleh, še težje pa otroke, ki kot majhni umazani angelčki prebijejo življenje v večnem prahu, nekateri se hočejo igrat, pa se ti nasmehnejo.

Jemen ne pozna nikakega zdravstvenega zavarovanja.

Za razloček od dežel sumljivega tropskega turizma, se v Jemnu nihče ne zmeni zate, nihče ni vsiljiv, ne prosjaki, ne otroci, ne trgovci. Kar je skrajno prijetno. Za mojega bivanja v Jemnu so me napadli en hrošč, sodim da je bil drekobrbec (*dynastes lamellicornia*) in en komar, ki je bil zver. Pa palestinska roštica s pripadajoče grozovitimi omleti, ter trop fundamentalistov, ker sem posnel roj krasnih žensk. Jedva sem se rešil.

Dostikrat sem doživel, da niso hoteli vzeti denarja za kak razpoloženjski čevabčič (in brščas sami preklinjali profeta, da jim še kisa ne pusti imet), pa me povabili na, Bog mi odpusti, mangov napitek. Tudi če je bil minibus, kajpak tvrdke Toyota, na mestnih krožnjah prepoln, minipodjetnik ni vzel voznine.

Zato pa so nastopajoči plesalci z bodali jambiahi, ter pripovedovalci junaških legend bili ob razburljivem bobnu prezadovoljni z enim ryalom.

12 ryalov = uradni tečaj, 16 = tečaj bazarja za dolar, ki je kako leto tega nadomestil dotlej prevladujoči tolar Marije Terezije.

Tisti, ki zna angleško, če takega najdeš, svetuje in napoti. Za njihov fenomenalni, od britanskih in nemških arheologov odlično urejeni Narodni muzej (zraven trga Taharir!) ve bore kdo. A ne zamudite fantastično ohranjenega kipa ženske iz kraljestva Shabve: les, 4. stoletje, namreč pred Kristusom.

Iz istega veka v nazaj stoji tam na osrednjem mestu granitni falos. Toda ob sijajnem kultu falosa vsepovsod po deželi izjemno spoštovanje starosti! Za razliko od našega dosedanjega pavjega emporkömmlingštva obredno respektirajo modrost, dobroto in izkušnje iz njiju.

Leta Gospodovega 1140 je Abraham Yiju, kovinski galanterist, prejel iz Jemna sledeče pismo . . . »Rdeči arékini oreški so prispeli, prav tako obe pomivalni koriti. Ne pošiljaj več rdečih arékinih oreškov (ti peklenko obarvajo zobe in ustno duplino – op. pisca 1991), če se pa dobijo sveži beli, v redu! Vračam ti počen vrč in eno od globokih skled. Prosim, napravi mi alabastrno svetilko . . .«

Zdravo trgovsko pismo, bi rekel. Preseneča vsestranskost Yijujeve tovarne in današnja reklamacija bi bila čisto podobna. Sicer pa niti sodobna tehnologija v Jemnu ni izrinila tradicionalnih obrti. Ne samo v sukih, v vseh krajih obrtniki izpričujejo cehovski sloves svoje dežele, saj Jemen ni bil nikoli nomadsko področje, marveč dežela ustaljenega prebivalstva. Med najodličnejše obrti štejeta strojenje kože in usnjarstvo. Čevljiči mumij so umetniška dela, mumije so bile zavite v jemenska platna in samega preroka

Muhammada (toliko pisav, da se zamešaš) so položili v grob previtega z jemenskimi tkaninami.

V suku al janabih izdelajo jambiah, znamenito ukrivljeno bodalo, ki ga od trebuha nosi vsakdo, ki kaj da nase v moderni državi. In vsaka država je sleherni dan znova moderna, jambiahi pa že 1400 let. Stanejo od 50 do 5000 tolarjev, pardon, dolarjev. Piše Carsten Niebuhr (1763. leta): »Izginja suq al hirab, suk sulic. Nadomeščata ga suk pušk, suq al majriwun in smodnikov suk, suq al barut. Jambiah izdelajo štirje mojstri, vsak svoj del: prvi iz najboljšega jekla skuje rezilo, drugi ga zlošči v zrcalo, tretji če ne iz tihotapljenega nosorogovega napravi roč iz kravjega rogu, četrti zanj izdelava gizdalinski pas tadžo s srebrnimi nitmi.

Jemenitski poldragulji ahat, oniks in karneol slovijo kot najlepši poldragulji sveta, iz rudnika srebra al-Rodarad pa so vsak teden nestrpnim kupcem odposlali en kamelji tovor krasnega jemenitskega srebra. Štiri unče od tega sem prenesel na Balkan.

Simserat Bin Hassan, zakladni, bančni zavod bazarja, ki so v njem tehtali plemenite kovine, merili drago kamenje, hranili zaupane dukate in skladiščili srebro, je, kot poroča Niebuhr, izdal Qanun Sana'a, kànon sukov in statut trgovanja, kajti »sebičnost je bila prerasla celo sam pohlep, pozabila na besede učenih, prezrla nasvete islamskih mislecev.«

In simserat je zdržal 250 let. 1948. pa je hudokrvni imam Ahmad, ko je zatrl neko kontravstajo in dal umoriti svoja brata Abdullaha in al-Abbasa, ostal brez tolarjev, pa je sestradanim četam dovolil totalno oplenitev simserata. Za pohlep in krvoločnost ga je Allah kaznoval tako, da je za posledicami atentata dve leti umiral. Bin Hassan pa je še dandanes zaprt, da bi novi imami imeli kako stoletje časa ukrotiti požrešnost in šejk al Loyl, gospodar noči, bedi nad premoženjem trgovčičev, kajti suke morajo z nočjo vsi zapustiti. Krožijo le straže in al Layl. Bogatih karimov, judovskih trgovcev in banianov, hindujskih trgovcev, ni več. Ti so imeli v rokah vso trgovino z žido, kitajskim porcelanom, visoko cenjeno kafro (to dajte pod kavkaške preproge! Centralna lekarna, Marijin trg. Edina umori molje!). Trdijo, da so v zanimivem Taizu, na tričetrt poti do adenskega zaliva, olivnobarvne črepinje kantonskega porcelana že stoletja vtlakovane v mestno promenado. Nisem jih opazil, sem pa v taiškem konaku imel neonsko žarnico in grozovit watercloset kotliček, oboje made in China.

Lahko je bilo Ibnu Battuti, menda znanemu srednjeveškemu vagabundu, zapisat, kako so v Jemnu imenitne palače, bujni vrtovi, saj še Taiz, tik pred Indijskim oceanom leži 1500 metrov visoko, palme, voda in elegantna mesta. In da so tam krasne ženske.

Gotovo se jim takrat ni bilo treba krinkat.

Kako so pri nas upadle državljanske vojne priča jemenitski koledar. 1962. Revolucijska proklamacija republike v Sani zaključuje entisočletno imamatsko monarhijo. Gauner Nasser pošilja egiptovske vojake, Savdija

podpira imama Al-Badra, Ahmedovega sina, slovenskega pilota Križnarja, tam v lokalni službi, ustrelijo pred prisilno ateriranim letalom, naloženim z orožjem. Po osmih letih državljanske vojne, kaolicijska vlada. 1977. Konservativni oficirji zaštihajo prvega republikanskega predsednika Al-Hamdija, drugega, Al-Ghashmija, vrže naslednje leto egipčanska bomba v zrak. Kot ličen paket po redni pošti. Za njim je prišel do oblasti stabilizatorski (še) današnji predsednik, mlad artilerijski oficir Ali Abdallah Salih, ki je potreboval štiri leta, da je strl gverilski plemenski odpor, ki ga je po arabski šegi podpihoval bratski rusofilski Južni Jemen. Nu, bližnjega leta 1986 je tudi tega premirja konec, ker sta se v Adnu dve komunistični frakciji stegli v krvavo državljansko vojno s tisoči mrtvih. Odtlej je v obeh Jemnih mir in zdaj sta združena laični komunistični Južni Jemen (Rusi nimajo več soldov) in hermetično zaprti teocentrični tritisočletni Severni Jemen v Republiko Jemen. Da se ne bi prenačudila miru, je republika stopila na iraško stran, kajti iz Tigrisa vnovič vstajajo strašni Asirci, s po prusko zdrilano vojsko, pravi sršeni med semitskimi državami Srednjega vzhoda, bolje da smo na strani močnejšega!

Brez vprašanj si podjarmijo Babilonijo in v škornjih stojijo na mejnih rampah. Teče vojno poročilo iz Kujundžika pri Mosulu ob Tigrisu, namreč bleščeči prestolnici Asirije Ninivah: »Pred njegovimi očmi sem velel prebosti oči njegovim sinovom, od starejšega do najmlajšega, po taki vrsti. Vreči ga psom mojemu zmagoslavju ne bi zadoščalo, zato sem ga vpel v verige in ga do grla zazidal v Sončna vrata ninivska, da je nekaj dni še odzvanjalo njegovo tuljenje, le da vsak dan tiše. Požgal sem štiriindvajset osvojenih mest, da bi z njih dimom počastil svojega boga Asurja, in vsem, ki so njega užalili, iztrgal jezike in jih sesekljal, na drobno; drugim sem velel odsekat ude in jih vreč mojim levom. Zasužnjena ljudstva so morala predstavljat gore, ko so mi gradila prestol, nobena žival ni dovolj dobrega rodu, da bi skoz Sončna vrata vlekla moj nepremagljivi voz. Zato sem vanj vpregel zajete kralje, jih spodbadal v pritegnjene nosnice in zlate uzde je mastila njih rdeča kri.«

Tako je pel Tiglatpilezar, sin Sanheriba, postavitelja Niniv za razkošno poslovno kozmolitsko mesto tedanjega sveta in tako so se zmotili združeni Jemeniti, ki spet s potegnjenimi nosovi buljijo v krvoločni in našeškani Bagdad, ceneno prodavši tritisočletno omiko Arabije Felix. Seveda pa ni samo tam tako: za renesanso omike bi bilo treba tudi tu našeškati neko balkansko pleme.